

de Volkskrant

5 maart 2012

Wil de echte expert nu opstaan? Media; fenomeen de wetenschapper en de media

BYLINE: Door Tonie Mudde

De betrouwbaarheid van bekende wetenschappers staat steeds vaker ter discussie. De tijd waarin ze on-aantastbaar heersten vanuit hun ivoren torens, is definitief voorbij. Door Tonie Mudde Illustratie Martijn F. Overweel

Zomaar een televisiereclame uit de jaren '90. Een meneer grijs haar, grote bril, witte laboratoriumjas spreekt een huisvrouw ernstig toe. 'Voor een optimale bescherming tegen magnesiumkalk moet u Calgon Tabs gebruiken.' De vrouw kijkt de expert met grote ogen aan. 'Magnesiumkalk?', vraagt ze met een hoog stemmetje. 'Tabs?' Gehoorzaam volgt ze het advies van de man in de witte jas op. Hij is tenslotte de expert, de wetenschapper. En inderdaad, de machine glimt als nooit tevoren. Dankbaar houdt de vrouw het vaatwasblokje omhoog. 'Vanaf nu gebruik ik Calgon Tabs!'

Het spotje doet extreem gedateerd aan, en dat komt volgens Christian Jongeneel niet alleen door de kapsels van de acteurs. Jongeneel journalist, filosoof en auteur van het boek *Het zit in een lab* en het heeft gelijk (Uitgeverij Veen Magazines) wijst op de gezagsverhouding tussen de huisvrouw en de expert. 'Zo'n reclame is nu ondenkbaar. Die huisvrouw is mondiger geworden, en de wetenschapper geldt niet langer als autoriteit. Nu zou die vrouw eerder zeggen: 'Oh ja? En wie ben jij om dat te beweren met je witte jas?' Ik zie zelden meer wetenschappers zo in reclames opduiken. Ze gelden niet langer als het ultieme symbool van kundigheid en onafhankelijkheid.'

Jongeneel is niet de enige die wijst op het groeiend wantrouwen in wetenschappers. Robbert Dijkgraaf, voorzitter van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen, zei in een jaarrede: 'Er is een koude onderstroom voelbaar die gestaag het publiek vertrouwen in de wetenschap doet eroderen.'

'Het woord 'expert' heeft de laatste jaren steeds meer een negatieve lading gekregen', zegt ook wetenschapssocioloog Erwin van **Rijswoud**. Donderdag 8 maart promoveert hij aan de Radboud Universiteit Nijmegen op de publieke en politieke optredens van bekende wetenschappers (BW'ers). Van **Rijswoud** wijst erop dat het soort vakgebied al voor een groot deel bepaalt in hoeverre een BW'er kritiek kan verwachten. Veelgevraagde sprekers als Freek Vonk (slangenexpert) en Vincent Icke (sterrenkundige) zullen in een talkshow niet snel geconfronteerd worden met argwanende tafelenoten of presentatoren. Bij, bijvoorbeeld, virologen is dat wel anders. Die willen namelijk iets van je: je belastinggeld (om vaccins van te kopen) en je lichaam (om dat vaccin in te stoppen).

Maar de viroloog heeft je net als de econoom, de voedingskundige, de dokter, de terrorisme-expert of de meteoroloog ook iets te bieden: een beetje meer zekerheid in onzekere tijden. Mensen zijn daar gek op, zeker als ze het gratis en snel krijgen voorgeschoteld. Precies daarom schuiven actualiteitenprogramma's aan de lopende band vlot babbelende experts voor de camera. Komt er een Elfstedentocht? Meteoroloog Marco Verhoef denkt van niet. Gaat het al wat beter met prins Friso? Neurochirurg Kees Tulleken ziet 'lichtpuntjes'. Gaat de internationale gemeenschap ingrijpen in Syrië? Conflictexpert Rob de Wijk denkt van wel. Is die virusuitbraak in land X ook voor ons gevaarlijk? Ja, vindt Ab Osterhaus.

Wil de echte expert nu opstaan? Media; fenomeen de wetenschapper en de media de Volkskrant 5 maart 2012 maandag

Natuurlijk, die experts weten het ook niet zeker. Maar toch voelen we ons bekocht als ze het later mis blijken te hebben. Zeker wanneer we het vermoeden krijgen dat die deskundige niet in de studio zat om ons naar eer en geweten te informeren, maar vooral om zijn eigen belangen veilig te stellen.

Neem Ab Osterhaus, die regelmatig media-aandacht opzoekt om te wijzen op de gevaren van epidemieën. Hij kwam in opspraak omdat hij de overheid aanraade massaal griepvaccins in te slaan, terwijl hij daar zelf indirect van profiteerde met aandelen in een bedrijf dat vaccins test.

'Die man is niet onafhankelijk, hij heeft banden met de industrie: dat is een verwijt dat wetenschappers steeds vaker krijgen', zegt Van **Rijswoud**. 'Soms is dat terecht, maar vaak ook niet. Iemand wordt juist een expert doordat hij kennis heeft van verschillende werelden. Osterhaus zit op maandag in zijn lab, praat op dinsdag met de minister, op woensdag met de baas van de Wereldgezondheidsorganisatie en op donderdag met een grote farmaceut. Juist door al die verschillende petten weet hij perfect wat er speelt.'

Van die wetenschappers met verschillende petten komen er steeds meer. Dat is deels noodgedwongen: de overheid draait de subsidiekraan dicht en eist van wetenschappers dat ze onderzoeksprojecten door bedrijven laten financieren. Jongeneel: 'Van Wageningen tot Delft, je kunt geen onderzoeker meer vinden zonder banden met de industrie. O, er loopt vast nog ergens een volstrekt onafhankelijke hoogleraar Sanskriet rond. Maar die krijgt weer als kritiek: wat moeten we met jou en je dode talen?'

Wetenschappers zijn uit hun ivoren toren geklommen en gaan voor onderzoeksgeld de boer op. Imago-building op tv, handjes schudden met CEO's van bedrijven, het hoort er allemaal bij. Maar daardoor worden wetenschappers onherroepelijk een makkelijker doelwit voor beschuldigingen van belangenverstremming en onbetrouwbaarheid.

Wetenschappers zijn van oudsher gewend hun gelijk te halen met rationele argumenten, maar ze zullen steeds meer rekening moeten houden met emoties. Een BW'er die zich hier lelijk op verkeek was Roel Coutinho. Als directeur van het Centrum Infectieziekten is hij verantwoordelijk voor het rijksvaccinatieprogramma. In 2009 ging de campagne voor inenting tegen baarmoederhalskanker van start. Van de opgeroepen 13- tot 16-jarige meisjes kwam slechts de helft haar HPV-vaccin halen. Van **Rijswoud** noemt het in zijn proefschrift 'het Waterloo van de virologie'.

'Coutinho dacht alle meisjes van Nederland met puur wetenschappelijke argumenten over te halen die prik te halen. Maar Coutinho is een serieuze man van zestigplus, daar luisteren pubermeisjes niet zo snel naar. Als hij een jonge vrouwelijke expert naar talkshows had gestuurd, was de boodschap waarschijnlijk beter overgekomen.'

Terwijl Coutinho en zijn instituut via een keurige brief opriepen vooral te vaccineren, wezen de meisjes elkaar op websites vol geruchten over bijwerkingen, variërend van kaalheid tot verlamming.

Hester Visser, voorzitter van de Nederlandse Vereniging Kritisch Prikken en van beroep voetzoolreflex-therapeute, verscheen veelvuldig in de media met kritiek op de HPV-vaccinatie. Coutinho zelf verzuchtte na afloop van de mislukte campagne dat de mening van het Centrum voor Infectieziekten bij journalisten en publiek blijkbaar niet zwaarder weegt 'dan die van een bloemist en andere zelfverklaarde deskundigen.'

Maar het zijn niet alleen bloemisten en voetzoolreflextherapeuten die aan de stoelpoten van de expert zagen. Ook collega-experts laten van zich horen. Zo sleepte Coutinho onlangs huisarts Hans van der Linde voor de rechter, omdat die hem beschuldigde van belangenverstremming rondom de grieprik.

'Een merkwaardige zet van Coutinho', vindt Rob Hagendijk, socioloog bij de Universiteit van Amsterdam. Hij is onder andere co-auteur van het boek *Onzekerheid Troef: het betwiste gezag van de wetenschap* (Uitgeverij Van Gennep). 'Zo'n meningsverschil over belangenverstremming en onafhankelijk advies wordt niet helderder als we er een juridische kwestie van maken. Tegelijkertijd vind ik wel dat wetenschappers zich moeten kunnen wapenen tegen wilde en onterechte beschuldigingen. Wellicht dat daarvoor een speciale commissie in het leven moet worden geroepen die de onafhankelijkheid van advisering van de overheid bewaakt en klachten daarover onderzoekt. In zo'n commissie zitten wetenschappers, maar ook andere verstandige mensen.'

Een commissie van wijzen dus, die van geval tot geval moet beslissen in hoeverre het advies van een expert deugt. Goed idee? Jongeneel: 'Het probleem is nu juist dat een beroep op autoriteit weinig meer uithaalt om

Wil de echte expert nu opstaan? Media; fenomeen de wetenschapper en de media de Volkskrant 5 maart 2012 maandag

het grote publiek te overtuigen. Gaan die puberende meisjes wel een vaccinatie halen als een zogenaamd nog belangrijkere meneer zegt dat het toch echt verstandig is?

Wetenschappers zullen ermee moeten leren leven dat hun imago niet langer onaantastbaar is. Mensen hebben internet, ze geloven je niet langer alleen omdat je prof. dr. voor je naam hebt staan. Voor wetenschappers is er geen simpel communicatietrucje om dat op te lossen, ze deinen mee op grote maatschappelijke ontwikkelingen. Eerst vielen de priesters, leraren en politici van hun voetstuk. Nu zijn de wetenschappers aan de beurt.'

'Eerst vielen de priesters, leraren en politici van hun voetstuk. Nu zijn de wetenschappers aan de beurt'

'Van Wageningen tot Delft, je kunt geen onderzoeker meer vinden zonder banden met de industrie'

Schnabbellende wetenschappers Wat vragen bekende wetenschappers voor een lezing? Hier wat prijskaartjes van BW'ers volgens Speakers Academy: 7.500 12.499 euro: Wubbo Ockels (duurzaamheid); 5.000 7.499 euro: Rick van der Ploeg (economie) 3.500 4.999 euro: Vincent Icke (sterrenkunde), Salomon Kroonenberg (geologie), Dick Swaab (hersenen) 2.000 3.499 euro: Bas Haring (filosofie), Margriet Sitskoorn (psychologie)